

Перспектива дослідження. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в удосконаленні сучасних підходів до використання засобів рухової діяльності в процесі розвитку рухової сфери дітей означеної нозології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ляшенко Т. Д., Бастун Н. А., Сак Т. В. Діти з затримкою психічного розвитку та їх навчання: навчальний посібник для педагогів і шкільних психологів К.:ІЗМН, 1997. 128 с.
2. Колишкін О. В. Теоретико-практичні основи адаптивної фізичної культури: навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. 424 с.
3. Обучение детей с ЗПР: пособие для учителя / под ред. В. И. Лубовского. Смоленск, 1994. 228 с.
4. Частные методики адаптивной физической культуры : учеб. пособ. / под ред. Л. В. Шапковой. М. : Советский спорт, 2004. 464 с.

Галаш Маргарита Ігорівна

магістрантка спеціальності 016 Спеціальна освіта
(Олігофренопедагогіка. Логопедія)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
Боряк О.В. – доктор педагогічних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ

У статті висвітлюються ключові аспекти особливостей виховання дітей-сиріт в закладах освіти України. Досліджено чинники поширеності цього явища в нашій державі; особливості психологічного стану обраної категорії дітей. Визначено та обґрунтовано теоретико-методологічні основи виховання дітей-сиріт дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку – інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: виховання, діти-сироти, старший дошкільний вік, порушення психофізичного розвитку, інтелектуальні порушення, емоційно-вольова сфера, поведінка.

Galash Margarita Ihorivna

Master's degree in 016 Special Education
(Oligophrenopedagogy. Speech Therapy)
Sumy State Pedagogical A.S. Makarenko University
Boriak O .V. – Doctor of Pedagogical sciences, Associate
Professor

ON THE FEATURES OF THE EDUCATION OF ORPHAN CHILDREN

The article highlights the key aspects of the peculiarities of raising orphans in educational institutions of Ukraine. The factors of prevalence of this phenomenon in our state are investigated; features of the psychological state of the selected category of children. Theoretical and methodological bases of upbringing of raw preschool children with psychophysical development disorders - intellectual disorders are determined and substantiated.

Key words: education, orphans, senior preschool age, psychophysical development disorders, intellectual disorders, emotional and volitional sphere , behavior.

Постановка проблеми. Сьогодні все більше наукових даних і спостережень свідчать про те, що від материнської депривації страждають не тільки діти, що залишилися без батьків або знаходяться тривалий час в лікарнях, а й багато з тих, хто живе в родині.

Однією з найгостріших соціально-економічних і психолого-педагогічних проблем в нашій країні, як і на всьому пострадянському просторі, є проблема соціального сирітства – явища, при якому діти залишаються без батьківського піклування при живих батьках.

Пріоритетною формою влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків в нашій країні, і за кордоном є сімейне виховання. Традиційні моделі замінної сімейної турботи: усиновлення та опікунство – не в змозі охопити всіх дітей, які залишилися без піклування батьків

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема сирітства є актуальною як для дітей-сиріт з нормотиповим розвитком, так і дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Значний внесок у розвиток практики навчання і виховання дітей-сиріт з інтелектуальними порушеннями (ДІП) внесли російські спеціалісти Е. Агеєва, А. Бабушкіна, І. Бгажнікова, А. Ватажина, С. Забрамна, Т. Ісаєва, М. Кузьмицька, А. Маллер, М. Рейдибойм, Г. Цикото, Л. Шипіцина та інші. Організація допомоги дітям-сиротам з інтелектуальними порушеннями була предметом дослідження М. Бірюкової, М. Генінг, С. Забрамної, Н. Лур'є, Т. Чернікової.

На Україні цією проблемою займаються такі науковці, як Л. Вавіна, А. Висоцька, О. Гаврилов, Ю. Галецька, О. Гармаш, В. Золотоверх, А. Колупаєва, М. Матвеева, Н. Мацько, Т. Сак, В. Синьов, О. Хохліна та інші.

Але не дивлячись на це, даній проблемі в нашій країні приділяється ще недостатньо уваги. Зокрема це стосується визначення ефективності використання інноваційних підходів у процесі виховної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями, обґрунтуванням ефективних шляхів діагностики поведінкових порушень, визначенням впливу поведінки на загальну картину їхнього психічного розвитку. На сучасному етапі таких наукових напрацювань є недостатньо [1, с. 7].

Мета статті – дослідити та визначити особливості виховання дітей-сиріт з інтелектуальними порушеннями в Україні.

Виклад основного матеріалу. У всі часи були діти, яким випадала гірка доля зростати без батьків. Сиріт всиновлювали, їх брали в монастирі, створювали будинки піклування, притулки.

Датування виникнення таких установ різняться. Відомі чеські дослідники проблеми сирітства І. Лангмейер і З. Матейчек називають ІУ ст. н. е. (м. Царгород).

Перші установи для дітей, які залишилися без батьків, були притулками для немовлят. Туди потрапляли незаконнонароджені, підкидьки, причому у всіх країнах прийом таких дітей здійснювався анонімно, так, що навіть приймали дитину не бачивши того, хто віддавав дитину в притулок. Тому нерідко віддавали навіть законно народжених немовлят. До початку ХІХ ст. виховні будинки були в багатьох великих містах Європи та Америки.

Перші притулки відкривалися зазвичай при монастирях і лише до ХУІІІ-ХІХ ст. багато з них стали патронуватися державою.

Виховні установи для дітей старше трьох років як в країнах Європи, так і в нашій державі були відкриті декількома століттями пізніше. Організаційно-педагогічні основи таких дитячих притулків були закладені в ХУІІІ ст. А. Франке. З початку ХІХ ст. вони отримали поширення в Німеччині, потім у Великобританії і Нідерландах, пізніше – у Франції.

Сирітство негативно впливає на психологічний стан дитини, на усіх етапах її дорослішання. У більшості випадків сирітство зумовлює виникнення *депривації*.

Депривація – це незадоволені потреби людини. У разі дитини, що живе в дитячому будинку, це позбавлення основних життєвих потреб. В результаті психічної депривації у сиріт формуються принципово інші механізми, щоб пристосуватися до життя в дитячому будинку. Але до життя в суспільстві і правильному самовідчуттю, розвитку особистості дитина непристосована.

Залежно від випробуваних позбавлень психологи виділяють різні види депривації.

Материнська депривація. Малюк, який опинився в будинку дитини з самого народження, позбавляється самого основного для повноцінного психологічного, соціального і фізіологічного розвитку – материнської турботи і любові. Відомо, що немовлята, переведені в будинок малюка, перш за все, як і всі діти, плачуть і кричать – звать маму. Але в якийсь момент цей плач припиняється. Психологи пояснюють: дитина усвідомлює, що кликати маму марно, вона не прийде! Дитина-сирота починає вести себе зовсім інакше. Якщо малюк мовчить – це ненормальна ситуація. Пізніше такі діти навчаються і самостійно себе заспокоювати і заколисувати. У будинках малюка можна побачити, як малюки в ліжечках постійно гойдаються – так вони самі замінюють

собі руки мами, які б колисали і заспокоювали. Поруч немає дорослих, які б оточили дитини теплом і любов'ю, заради яких би він намагався розвиватися і рости. Розвиток дитини завмирає [2].

Якщо дитина більш старшого віку зростає в атмосфері нелюбові, фізичного та емоційного насильства – чи в дитячому будинку, або в родині – то вона також може відчувати психологічну депривацію. Наприклад, якщо дитина живе з мамою, але недоотримує турботу і любов, також спостерігається затримка соціально-психологічного розвитку дитини. Навіть якщо дитина живе в кризових соціальних умовах (наприклад, сім'я бідна, в будинку не прибрано, часто не буває достатньо їжі), але при цьому має постійний фізичний тілесний контакт з матір'ю, вона не відчуває соматичних розладів. І навпаки, життя навіть в найкращому дитячому будинку, що забезпечує повноцінне харчування і догляд за дітьми, призводить вихованців до розладів і депривації [2].

Сенсорна депривація. Така депривація проявляється, коли дитині не вистачає можливостей і стимулів для розширення уявлень про навколишній світ. Для розвитку дитини необхідно створити певні умови. Для дітей, які переживають сенсорну депривацію, характерне різке відставання в розвитку, недорозвинення мовлення, пізнавального розвитку та рухових навичок [2].

Пізнавальна і рухова депривація. Дитина повинна розвиватися в умовах, де можливо її навчання і придбання нових навичок, інакше вона не осягає навколишній світ. Недарма для малюків розробляються найрізноманітніші розвиваючі іграшки: рух предметів і гра з ними стимулює маленьку дитину до рухової активності. Рух важливий для дитини різного віку. Якщо дитина обмежена у просторі, їй не дають рухатися, забороняють бігати і стрибати, кричати і всіляко проявляти свою активність і реалізовувати накопичену енергію, вона поступово впадає в апатію або, навпаки, проявляє агресивну поведінку. Згадаймо, що діти в будинках для дітей-сиріт – постійно живуть в своїх ліжечках і позбавлені можливості рухатися і вивчати зовнішній світ, таке «рослинне» існування призводить до різкого зниження пізнавального розвитку [2].

Емоційна депривація. Це один з найважчих видів депривації – позбавлення дитини емоційного контакту. Недостатні емоційні контакти з дорослими, перш за все з мамою, заважають формуванню особистості дитини. Варто пам'ятати, що постійне перебування в колективі дитячого

будинку якраз не сприяє емоційному розвитку, тому що нескінченне різноманіття контактів з різними людьми не вчить емоційним зв'язкам. Часто діти, які живуть в дитячому будинку, скаржаться на неможливість залишитися наодинці з собою і своїми думками. Це схоже на існування людини в місцях позбавлення волі, вихованці змушені ходити строем, постійно жити в колективі, все (їсти, спати, гуляти) тільки по команді і з дозволу. «Діти, позбавлені емоційних прихильностей і володіють мізерною емоційною поведінкою, не вміють правильно реагувати на турботу, ласку і душевне тепло, звернене до них; не знають, як правильно радіти, часто вже в дорослому віці вони не вміють будувати емоційні стосунки з іншими людьми, їм складно любити і будувати сім'ю» [2].

Не вирішені вчасно завдання адаптації ведуть до формування соціально незрілої особистості – психічний інфантилізм. Походження психічного інфантилізму має складну біологічну і соціальну природу, але соціальний фактор найбільш значущий. До ознак соціально незрілої особистості можемо віднести сенсорну спрагу – прагнення якомога більше дізнатися, побачити, скуштувати, прагнення не придбати знань і досвіду, а придбання заради придбання; романтичну пристрасть до пригод, їх постійний пошук, азарт; пристрасть наслідування, відсутність і боязнь самостійного вибору навіть життєво важливих сфер, таких як професія, «стадне почуття»; надмірну образливість, дитячість у поведінці; вчинки по першому спонуканню, нестримність в задоволенні потреб і бажань, в тому числі і харчових, матеріальних тощо, діють за формою «захотів – зробив – подумав»; безпечність, небажання доводити почату справу до кінця; переважання ігрових інтересів; легку, швидку насиченість діяльністю.

Встановлено, що найбільше постраждала в структурі особистості дитини-сироти є афективно-особистісна сфера, сфера емоцій і прихильностей, дитини, залишеної без піклування батьків. У дітей, які виховуються в установі інтернатного типу (будинку дитини, дитячому будинку, школі-інтернаті з постійним перебуванням), розвиток емоційної сфери страждає по цілому ряду характеристик. У них менше емоцій за кількістю, якістю, ніж у дітей з сім'ї, емоційні прояви бідні, невиразні. У міжнародному класифікаторі хвороб деприваційні симптоми об'єднані діагнозами «реактивний розлад прихильності» і «розгальмований розлад прихильності» [3].

Перебування дітей в установі для сиріт посилює депривації, спотворює розвиток особистості дитини, що залишилася без піклування батьків, в силу зниженої довірливості спілкування і супроводу, його групової, а не індивідуальної спрямованості, формальності і мінливості контактів з дорослими (у вихователя – це функціональний обов'язок, склад вихованців може змінюватися), жорстка регламентація поведінки і діяльності вихованців, режимний характер установи, а також фіксований соціальний статус дитини яка залишилася без піклування.

Висновки. У ході проведеного дослідження було з'ясовано, що для дітей-сиріт як з нормотиповим розвитком так і дітей-сиріт з порушеннями психофізичного розвитку (інтелектуальними порушеннями) притаманні прояви деривації. Проведений аналіз дає можливість припускати, що для дітей-сиріт дошкільного віку притаманні наступні види деривації: материнська, сенсорна, емоційна. Ці види деривації накладають негативний відбиток на формування особистісних якостей дитини, зумовлюють виникнення психологічного інфантілізму. Можемо припускати, що у дітей-сиріт з інтелектуальними порушеннями якості психологічного інфантілізму є домінуючими.

Перспектива подальшого дослідження. Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо у визначенні та обґрунтуванні показників та критеріїв проявів материнської та емоційної депривації, як таких, що найбільш яскраво виражені у дітей дошкільного віку. Проведення експериментального дослідження щодо виявлення особливостей прояву цих видів депривації дасть змогу розробити систему заходів щодо їх послаблення у обраної категорії дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
2. Депривация: как разрыв эмоциональных связей. Електронний ресурс. URL: <https://blago-dg.ru/deprivaciya-kak-razryv-emocionalnyx-svyazej-vliyaet-na-razvitie-rebenka/> (дата звернення: 10.05.2021 р.).
3. Ослон В. Н. Жизнеустройство детей-сирот: профессиональная замещающая семья. М.: Генезис, 2006. 38 с.
4. Психическая депривация детей в трудной жизненной ситуации: образовательные технологии профилактики, реабилитации, сопровождения. Електронний ресурс. URL: https://psyjournals.ru/childdeprivation/issue/69148_full.shtml (дата звернення: 10.05.2021 р.).